

О. В. Шрамко,

доцент кафедри фінансового забезпечення військ,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9080-7750>

О. П. Остапенко,

к. е. н., начальник кафедри фінансового забезпечення військ,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3194-0372>

О. А. Коваль,

доктор філософії з фінансів, банківської справи та страхування, доцент кафедри фінансового забезпечення військ,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2696-7204>

А. О. Талько,

слухач, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3464-321X>

Д. В. Павлова,

слухач, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-1232-4688>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.19.186

ОДНОРАЗОВА ГРОШОВА ДОПОМОГА У РАЗІ ЗАГИБЕЛІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

O. Shramko,

Associate Professor, Associate Professor of the Department of Military Financial Support,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Ostapenko,

PhD in Economics, Head of the Department of Military Financial Support,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Koval,

PhD in Finance, Associate Professor of the Department of Military Financial Support,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

A. Talko,

Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

D. Pavlova,

Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ONE-OFF MONETARY ASSISTANCE UPON THE DEATH OF A SERVICEMEMBER AS A MECHANISM OF SOCIAL PROTECTION

Стаття присвячена аналізу одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця як важливого інструменту соціального захисту сімей загиблих захисників України. У роботі розглядається нормативно-правова база, що регулює виплату такої допомоги, та підкреслюється її роль у системі державних гарантій для родин, які зазнали непоправної втрати.

Дослідження також акцентує увагу на практичних аспектах призначення і виплати допомоги: порядок подання документів, строки розгляду заяв, коло осіб, що мають право на компенсацію, а також проблеми, з якими стикаються сім'ї загиблих у процесі реалізації цього права.

Окремо аналізується міжнародний досвід (США, Великої Британії, Польщі) у сфері соціального захисту сімей військовослужбовців, а також пропонуються напрями удосконалення української моделі — зокрема, цифровізація процедур, скорочення бюрократичних бар'єрів та врахування довгострокових потреб родин.

У дослідженні застосовані загальноприйняті теоретичні методи: дедукція, індукція та аналіз, які дозволили системно розглянути нормативну базу та практику виплат. Використано логічні методи: класифікація, порівняння та узагальнення — для групування проблемних аспектів та виокремлення тенденцій. Також застосовано порівняльний метод — при дослідженні міжнародного досвіду (США, Великої Британії, Польщі).

У результаті дослідження узагальнено правові та практичні аспекти одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця як ключового механізму соціального захисту сімей загиблих захисників України; проаналізовано нормативно-правову базу, порядок призначення і виплати, окреслено проблеми реалізації цього права, досліджено міжнародний досвід (США, Великої Британії, Польщі) та запропоновано напрями вдосконалення національної моделі через цифровізацію процедур, зменшення бюрократичних бар'єрів і врахування довгострокових потреб родин.

The article is devoted to the analysis of the one-time monetary assistance in the event of the death of a serviceman as an important instrument of social protection for the families of fallen defenders of Ukraine. The paper examines the regulatory and legal framework governing the payment of such assistance and emphasizes its role in the system of state guarantees for families that have suffered an irreparable loss.

The study also focuses on the practical aspects of granting and paying this assistance: the procedure for submitting documents, the time limits for reviewing applications, the circle of persons entitled to compensation, as well as the problems faced by families of the deceased in the process of exercising this right.

Separately, international experience (USA, United Kingdom, Poland) in the field of social protection of servicemen's families is analyzed, and directions for improving the Ukrainian model are proposed — in particular, the digitalization of procedures, reduction of bureaucratic barriers, and consideration of the long-term needs of families.

The study applies generally accepted theoretical methods: deduction, induction, and analysis, which made it possible to systematically examine the regulatory framework and the practice of payments. Logical methods such as classification, comparison, and generalization were used to group problem areas and identify trends. A comparative method was also applied when analyzing international experience (USA, United Kingdom, Poland).

As a result of the research, the legal and practical aspects of one-time monetary assistance in the event of the death of a serviceman are summarized as a key mechanism of social protection for the families of fallen defenders of Ukraine; the regulatory framework, procedure of granting and payment are analyzed; the problems of exercising this right are outlined; international experience (USA, United Kingdom, Poland) is studied; and directions for improving the national model through digitalization of procedures, reduction of bureaucratic barriers, and consideration of the long-term needs of families are proposed.

Ключові слова: соціальний захист, одноразова грошова допомога, військовослужбовці, загибель на службі, компенсаційні виплати, міжнародний досвід, родини загиблих, воєнний стан.

Key words: social protection, one-time monetary assistance, servicemen, death in service, compensatory payments, international experience, families of the fallen, martial law.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Повномасштабна війна, яку веде Україна, на жаль, супроводжується значними втратами серед військовослужбовців. Тисячі родин втратили своїх годувальників, що актуалізує проблему соціального захисту сімей загиблих захисників. Держава взяла на себе зобов'язання підтримати ці сім'ї фінансово шляхом виплати одноразової грошової допомоги (ОГД). Розмір такої допомоги безпрецедентний — 15 млн грн для родини кожного воїна, загиблого під час бойових дій. Цей крок

підкреслює пріоритетну увагу до соціального захисту військових, але в суспільстві точаться дискусії щодо достатності, справедливості та ефективності цієї допомоги на практиці. З одного боку, сума 15 млн грн є однією з найбільших подібних компенсацій у світі, з іншого — виникають питання про складність отримання коштів, тривалість процедур та те, чи завжди ця підтримка реально доходить до адресатів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання одноразової допомоги родинам загиблих вже частково висвітлювалися в юридичній літературі та

ЗМІ. Зокрема, проводився аналіз нормативної бази та проблем застосування (наприклад, інформаційні довідки апарату Верховної Ради, статті правників у фахових виданнях), обговорювалися практичні кейси у пресі (в тому числі судові рішення щодо відмов у виплатах). Втім, комплексного дослідження, яке б поєднало аналіз законодавства, оцінку реального механізму виплат, виявлення проблемних аспектів та порівняння з міжнародним досвідом — на сьогодні бракує.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКИ ЗАВДАННЯ)

Метою статті є всебічний аналіз національної системи одноразової грошової допомоги при загибелі військовослужбовця, виявлення її актуальних проблем та напрацювання пропозицій щодо вдосконалення цього інструменту соціального захисту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні питання одноразової грошової допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців (далі — ОГД) врегульовано на рівні законів та підзаконних актів. Ключовим законодавчим актом є Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" №2011-ХІІ. Цей Закон встановлює право сім'ї загиблого на отримання одноразової грошової допомоги і визначає базові розміри виплат. З 2022 року до Закону були внесені зміни, які суттєво збільшили розмір допомоги у зв'язку з війною. Нині законом передбачено фіксовану суму 15 000 000 грн — її виплачують у разі загибелі (смерті) військовослужбовця при виконанні обов'язків військової служби під час захисту Батьківщини. Дана виплата виплачується членам сім'ї тільки у тому випадку якщо смерть настала внаслідок бойових дій або поранень, отриманих у бойових обставинах, та прямо пов'язана із захистом держави (висновок військово-лікарської комісії повинен підтвердити причинний зв'язок загибелі з виконанням бойового завдання). Таким чином, 15-мільйонна компенсація охоплює всіх військових, полеглих на фронті або від отриманих бойових травм.

Для військовослужбовців, які померли під час проходження служби, але не в бою, родина отримує меншу допомогу. Зокрема, встановлено два додаткових рівні: 750-кратний прожитковий мінімум (станом на 2025 рік — приблизно 2,27 млн грн) — виплачується, якщо смерть настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва чи захворювання, пов'язаних з виконанням службових обов'язків, але поза бойовими діями. Інший рівень — 500-кратний прожитковий мінімум (близько 1,51 млн грн) — передбачений, якщо військовий помер під час проходження служби (в тому числі на навчаннях, полігонах, зборах тощо) за обставин, не пов'язаних з бойовими факторами.

На початку повномасштабного вторгнення уряд прийняв постанову Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №168 "Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану" (зі змінами)". Ця постанова запровадила механізм виплати 15-мільйонної компенсації сім'ям загиблих захис-

ників, визначивши джерела фінансування та загальні процедури. Зокрема, що сума 15 млн грн виплачується "рівними частками між усіма отримувачами", перелік яких визначено законом.

Надалі уряд ухвалював і додаткові рішення для уточнення окремих ситуацій. Наприклад, Постанова КМУ №168 зазначала змін щодо строків звернення та охоплення певних категорій (зокрема, в 2023—2024 роках були доповнення про випадки загибелі у полоні тощо). Для сімей загиблих добровольців та резервістів діють аналогічні положення, закріплені в законодавстві про військовий обов'язок (ст.21-4 Закону "Про військовий обов'язок і військову службу" гарантує іноземцям-добровольцям таке саме право на ОГД).

Керівні документи однозначно визначають, хто має право на цю одноразову допомогу — це члени сім'ї загиблого військовослужбовця. До них відносяться: дружина або чоловік, які на момент виплати не вступили в новий шлюб; діти (у тому числі неповнолітні, усиновлені, народжені після смерті військового, а також діти від попередніх шлюбів чи позашлюбні — за умови встановлення батьківства); батьки (рідні чи усиновителі); особи, які були на утриманні загиблого (наприклад, неповнолітні брати/сестри, непрацездатні утриманці); а також особа, яка проживала з військовим однією сім'єю без реєстрації шлюбу, якщо факт спільного проживання офіційно встановлено судом. Всі перелічені категорії є потенційними отримувачами допомоги, причому за замовчуванням їхні частки рівні.

Наприклад, якщо залишилися дружина, двоє дітей і батьки — 15 млн грн діляться на 5 рівних частин, кожен отримує по 3 млн грн (ця частка потім виплачується 1/5 одразу і решта в розстрочку). Якщо хтось із перелічених не звернувся за допомогою або письмово відмовився від своєї частки, його частка перерозподіляється між іншими членами сім'ї порівну [4]. Відмова має бути нотаріально засвідчена (для осіб за кордоном — через консульство України) [4].

Окремо законодавство враховує особисте розпорядження військовослужбовця щодо виплати. Починаючи з кінця 2023 року, військові при вступі на службу можуть скласти офіційне розпорядження, в якому зазначити, кому саме і в яких долях слід виплатити ОГД у разі їх загибелі. Таке нововведення покликане врахувати волю самого військового — він може призначити отримувачем не лише законних членів сім'ї, а будь-яку близьку особу, визначивши пропорції розподілу. Якщо військовий залишив розпорядження, виплата здійснюється згідно з ним, але із важливим застереженням: незалежно від змісту розпорядження, малолітні та неповнолітні діти, повнолітні непрацездатні діти, непрацездатна вдова/вдівець та непрацездатні батьки мають гарантоване право отримати не менше 50% від тієї частки, яка належала б їм за законом. Тобто волевиявлення військового не може позбавити найбільш вразливих членів сім'ї їх права на половину належної їм суми. У випадку, якщо розпорядження немає або воно не охоплює всю суму, діє загальне правило рівного поділу між усіма членами сім'ї, визначеними законом [4]. Практично, особисті розпорядження наразі тільки починають застосовуватися, і їх наявність родина повинна з'ясувати при зверненні до територіального центру комплекту-

вання та соціальної підтримки (далі — ТЦК) — оригінали зберігаються у особовій справі військового за місцем служби або призову.

Для того, щоб отримати таку допомогу члени сім'ї військовослужбовця мають подати заяву на призначення ОGD до відповідного органу. Якщо загиблий проходив службу у Збройних Силах України, звертатися слід до районного (міського) ТЦК за місцем свого проживання або будь-якого зручного ТЦК на території, підконтрольній Україні. Важливо, що з 2023 року знято прив'язку до місця прописки — родина може звернутися в будь-який військкомат, де їй зручно, а не лише за місцем реєстрації. У випадку, якщо військовослужбовець служив в іншому відомстві, заяву потрібно подавати до того відомства: наприклад, сім'я нацгвардійця — до підрозділу НГУ (через Міністерство внутрішніх справ), сім'я співробітника СБУ — до Служби безпеки, прикордонника — до Держприкордонслужби тощо [4]. Як правило, такі звернення приймають кадрові або соціальні підрозділи відповідних відомств, далі координуючи з Міноборони. Якщо загиблий був добровольцем-іноземцем у ЗСУ, його рідні мають аналогічно звертатися до ТЦК, оскільки право на допомогу для іноземців передбачене законом.

Після чого родина повинна зібрати пакет документів, що підтверджують як сам факт і обставини загибелі військового, так і права конкретних осіб на отримання виплати. Перелік документів затверджений додатками до наказів МОУ та практично узагальнений у роз'ясненнях Міноборони [4].

Усі копії документів, що подаються, повинні бути засвідчені — це робить посадова особа ТЦК при прийомі (порівнявши з оригіналами) або сам заявник може надати нотаріальні копії. Документи, видані іноземними органами (наприклад, свідоцтво про смерть, оформлене за межами України, чи паспорти іноземців), мають бути подані з офіційним перекладом українською мовою, засвідченим нотаріально чи консульською установою [4]. Неповний або неналежно оформлений пакет документів — одна з поширених причин затримок, тому родина має уважно перевірити, щоб усі довідки були наявні і правильно засвідчені. Юридичні консультації радять з самого початку робити нотаріальні копії ключових документів та отримати професійну допомогу в оформленні заяви, аби уникнути помилок.

Після подачі документів у ТЦК запускається формальний алгоритм, який має кілька етапів контролю. Районний (міський) ТЦК, отримавши весь комплект паперів, засвідчує копії та готує свій висновок щодо осіб, які можуть претендувати на допомогу [4]. Іншими словами, на місцевому рівні перевіряють, чи всі потенційні отримувачі (дружина, діти, батьки тощо) звернулися, фіксують їхні дані, а також чи правильно оформлені документи. Якщо комусь із можливих отримувачів бракує документа (скажімо, немає довідки про обставини смерті або рішення суду щодо цивільного шлюбу), це зазначається. Потім протягом 7 робочих днів від дати надходження документів районний ТЦК зобов'язаний передати їх до обласного (міського) ТЦК та СП [4].

На рівні області (або міста обласного значення) відбувається друга перевірка. Обласний ТЦК аналізує отримані матеріали, формує свій висновок щодо при-

значення допомоги: він підтверджує коло осіб, які документально підтвердили своє право, та зазначає, чи є хтось, хто має право, але не подав документи [4]. Після цього пакет документів разом із висновками надсилається до Міністерства оборони України.

У Міноборони працює спеціальна комісія з питань одноразових виплат (фактично міжвідомча, оскільки рішення приймаються і для інших відомств). Ця комісія розглядає надіслані матеріали і приймає рішення — призначити виплату або відмовити. Рішення комісії оформлюється протоколом, який затверджується наказом Міноборони. Відповідно до порядку, після засідання комісії впродовж 3 робочих днів МОУ надсилає витяги з протоколу до Командування Сухопутних військ ЗСУ (як органу, що відповідає за виплату коштів у системі ЗСУ), а командування далі розсилає їх обласним ТЦК. Обласний ТЦК, отримавши витяг, повідомляє заявників про прийняте рішення. У разі відмови — заявникам надається письмове обґрунтування причин. У разі призначення — наступним кроком є фінансування і виплата.

Виплата 15 млн грн (або іншої суми, якщо вона менша) проводиться двома етапами. Такий розподіл встановлено постановою уряду та пояснюється необхідністю поступового фінансового навантаження на бюджет. Спочатку здійснюється перший платіж — це 1/5 від призначеної суми. Для випадку 15 млн грн це становить 3 млн грн. Згідно з правилами, цей платіж повинен бути перерахований дуже оперативно: не пізніше ніж через 5 робочих днів з моменту отримання коштів на рахунок обласного ТЦК. Тобто, як тільки держава (через Міноборони і Мінфін) перевела гроші на область, максимум за тиждень родина має отримати першу виплату. Решта коштів — 4/5 суми (для 15 млн грн це 12 млн) — виплачуються щомісяця рівними частинами протягом наступних 40 місяців [7]. Таким чином, 12 млн грн діляться на 40 платежів — по 300 тис. грн щомісяця (якщо початковий платіж був 3 млн). Виплати йдуть на банківські рахунки отримувачів, відкриті в українських банках. Зауважимо, що виплата саме "протягом 40 місяців" означає близько 3 років і 4 місяців — це розстрочка, запланована урядом. Така схема дозволяє родині спочатку отримати значну суму одразу (щоб покрити нагальні потреби — поховання, погашення кредитів тощо), а далі мати стабільний грошовий потік понад три роки.

Розподіл коштів між отримувачами здійснюється фінансовими органами пропорційно визначеним часткам. Якщо, наприклад, є два отримувачі і кожному належить по 50%, то щомісячні платежі йдуть кожному на рахунок у відповідній половині суми. Якщо хтось із родини спочатку не звернувся, але звернувся пізніше (в межах дозволеного строку), і до того часу іншим вже виплачено частину коштів, то можливе питання перерозподілу отриманого — воно вирішується або за взаємною згодою родичів, або через суд.

Закон вимагає, щоб сім'я скористалася правом на допомогу не пізніше 3 років з моменту загибелі військовослужбовця. Три роки відраховуються від дати складання актового запису про смерть (тобто дати реєстрації смерті у ДРАЦС) [4]. Якщо військовий зник безвісти або був спочатку визнаний судом безвісно відсутнім, а згодом оголошений померлим — тоді відлік 3-річного стро-

ку починається з дати складання актового запису про смерть після судового рішення [4]. Уряд у 2023 році подовжив цей строк (раніше було 1 рік, потім 3 роки, а окремо для випадків полону продовжили до 1 року після повернення тіла) [7]. Наразі для всіх стандартних випадків діє 3 роки. Якщо протягом цього періоду хтось з належних отримувачів не звернувся, його частка (теоретична) розподіляється між тими, хто звернувся і кому призначено виплату [7]. Таким чином, закон стимулює родини не зволікати. Міноборони регулярно через медіа наголошує, щоб родини якомога швидше подавали документи, аби не пропустити строки [4].

Процедура призначення допомоги, описана вище, теоретично є чіткою. Проте на практиці сім'ї часто зіштовхуються з довгим очікуванням і складнощами на кожному етапі. Однією з причин є значне навантаження на систему: кількість випадків загибелі під час війни дуже велика, відповідно, військкомати та комісії обробляють тисячі звернень. Нерідко не вистачає персоналу, виникають черги в обласних комісіях Міноборони. Інша причина — неповний пакет документів або помилки у них. Якщо, скажімо, сім'я подала не всі довідки, військкомат не відправив справу далі, доки не отримає потрібні папери. Це може додати місяці (отримання витягу з судового рішення чи довідки ВЛК часом займає тривалий час). Юристи відзначають, що найчастіше затримки виникають через помилки в документах або їх нестачу. Саме тому важливо з самого початку ретельно все оформити (або скористатися допомогою військового юриста).

Ще один фактор — час на підтвердження бойових обставин загибелі. Інколи потрібні результати службового розслідування, рішення ВЛК про причинний зв'язок смерті з службою. Якщо військовий спочатку вважався зниклим безвісти, сім'ї доводиться чекати 6-12 місяців для офіційного визнання його загиблим. Це все відтерміновує виплати.

Окрема проблема виникає, коли між потенційними отримувачами немає згоди або є спір щодо статусу. Наприклад, бувають ситуації, коли законна дружина і батьки загиблого конфліктують — хто з них має право на яку частку. Якщо військовий не залишив особистого розпорядження, закон визначає рівні частки, але родичі іноді оскаржують один одного (скажімо, батьки можуть через суд доводити, що невістка не проживала з їхнім сином або вступила в повторний шлюб і втратила право — такій кейси також трапляються). Судові процеси між членами родини можуть призупиняти виплати до вирішення спору по суті.

Закон передбачає вичерпний перелік підстав, коли у виплаті може бути відмовлено (про них нижче), але інколи трапляються спірні ситуації. Урок цих ситуацій — необхідність спрощення і автоматизації процедур, про що йтиметься в пропозиціях.

Варто зазначити, що існує перелік умов, коли одноразова допомога не призначається. Ці норми мають на меті запобігти виплатам у ситуаціях, коли загибель не пов'язана зі службою або є наслідком протиправних дій самого військового. Зокрема, виплату 15 млн грн не призначають, якщо смерть військовослужбовця: сталася не у зв'язку з бойовими діями чи службовими обов'язками (наприклад, при звичайному захворюванні, нещас-

ному випадку поза службою); стала результатом самогубства (за відсутності факту доведення до самогубства); настала внаслідок вживання алкоголю або наркотиків, серйозного дисциплінарного порушення, самоушкодження або необережного поводження зі зброєю без бойової необхідності [7]. Також допомога не виплачується, якщо загибель військового сталася внаслідок вчинення ним злочину або якщо він був офіційно визнаний дезертиром чи здався в полон добровільно. Ці обмеження продиктовані логікою: держава не несе відповідальності за ризики, на які військовий наражав себе поза виконанням обов'язків або порушуючи закон.

Щодо небойових смертей, які все ж сталися під час служби (наприклад, ДТП у тилу, смерть від серцевого нападу на полігоні), — родина отримує не 15 млн, а менші суми (2,27 млн або 1,51 млн грн залежно від зв'язку зі службою). Це теж викликає у частини суспільства питання, адже всі військові перебувають під стресом війни, незалежно від того, де саме вони загинули. Держава зайняла позицію, що найвищу компенсацію виплачує за загибель "на війні", а за смерть "на службі поза війною" — нижчу. Такий підхід хоча і фінансово зрозумілий, але може сприйматися як ураження в правах родин, чії близькі не загинули від ворожої кулі, але теж присвятили себе службі.

Окремо варто згадати обмеження щодо отримувачів. Закон позбавляє права на допомогу тих родичів, які: мають громадянство держави-агресора (рф), або самі були засуджені за державну зраду чи колабораційну діяльність [7]. Логіка тут очевидна: держава не платить кошти ворогам чи зрадникам. Так само, якщо якийсь родич був засуджений за співпрацю з окупантами, йому частку не виплачують. Ці обмеження піднімають питання про можливі конфлікти з правами людини (адже, наприклад, жінка з паспортом рф могла бути етнічною українкою, яка просто не встигла змінити громадянство). Але в умовах війни законодавець зайняв жорстку позицію. З практичного боку, щоб перевірити таку інформацію, від отримувачів і вимагають довідку про несудимість та перевіряють громадянство. В результаті іноді трапляються болісні ситуації: держава начебто карає родину за проступки когось із її членів. Це ще один тонкий момент, що потребує уваги (можливо, індивідуального підходу в особливих випадках).

Для розуміння можливих шляхів удосконалення доцільно звернутися до міжнародного досвіду. Багато країн світу мають свої системи компенсацій сім'ям військових, які загинули під час служби або бойових дій. Розглянемо досвід декількох держав — США, Великої Британії та Польщі — які представляють різні моделі соціального захисту, аби порівняти їх з українською практикою. Ці приклади допоможуть зрозуміти, які елементи є спільними (наприклад, виплата значної одноразової суми), а які інноваційні рішення можна було б запозичити.

США мають довгу історію підтримки родин загиблих військовослужбовців. Нинішня система передбачає комбінацію одноразових виплат і страхових та пенсійних програм. Головною одноразовою виплатою є так званий Death Gratuity — спеціальна допомога від Міністерства оборони. Її розмір становить 100 000 доларів США і ця сума не оподатковується [8]. Виплата

призначається незалежно від причини смерті — тобто покриває будь-яку загибель військового на активній службі чи при виконанні обов'язків (бойові дії, навчання, нещасний випадок тощо) [8]. Дуже важлива особливість: Death Gratuity виплачується дуже швидко, як правило, протягом 72 годин після підтвердження смерті. Мета цієї виплати — забезпечити родину негайними грошима на перші витрати (організація похорону, погашення термінових боргів, витрати на переїзд тощо) [8]. Для цього в американській армії існує інститут офіцерів по роботі з сім'ями загиблих (Casualty Assistance Officers), які особисто відвідують родину, повідомляють трагічну звістку та одразу ж допомагають оформити необхідні папери для отримання Death Gratuity.

Цікаво, що американський військовослужбовець має право самостійно визначити отримувачів Death Gratuity. Ще з 2008 року їм дозволено в своєму персональному розпорядженні (форма DD 93) вказати будь-яку особу або кількох осіб, які отримають цю 100-тисячну виплату, і навіть розподілити частки (з кроком 10%) [8]. Якщо таке призначення зроблено, гроші підуть саме тим людям (це може бути, наприклад, не лише дружина, а й батьки, брати, або зовсім стороння людина — на розсуд військового). Якщо ж військовий не залишив розпорядження, закон встановлює черговість: першою право має дружина, далі діти, потім батьки, потім найближчі родичі за законом [8]. Така гнучкість дозволяє врахувати сучасні реалії (наприклад, людина може бути неодружена і хотіти передати гроші своїй нареченій чи близькому другу). Україна лише нещодавно ввела подібний механізм особистих розпоряджень, і досвід США підтверджує його важливість — це дає військовим відчуття, що їхня воля буде виконана.

Окрім Death Gratuity, в США діє обов'язкова страхова програма SGLI (Servicemembers' Group Life Insurance). Кожен військовослужбовець автоматично застрахований державою через приватного страховика — максимальна сума виплати за страховкою становить \$400 000 [9]. За цю страховку військові сплачують невеликі внески зі своєї зарплати, а держава субсидує програму. У разі загибелі гроші за полісом SGLI отримує вигодонабувач, якого військовий призначив (знову ж таки — зазвичай це дружина або родичі, але можна вказати й іншого). Таким чином, сім'я може отримати 100 тис. від Мініборони і до 400 тис. від страхової програми, загалом до \$500 000. Важливо підкреслити: SGLI — це саме страхування, тобто не гарантована державна виплата, а комерційна виплата за полісом (хоч і підтримується урядом).

На додаток до одноразових сум, американська система передбачає довгострокову підтримку — щомісячні пенсійні виплати. Є декілька програм: Survivor Benefit Plan (SBP) — це пенсія, яку військовий міг "перенести" на свою сім'ю. Якщо військовослужбовець загинув на активній службі, його сім'я отримує виплати по SBP, розраховані виходячи зі звання і вслуги (зазвичай це 55% від потенційної пенсії військового) — довічно для вдови/вдівця, до 18 (або 22) років для дітей. Також є Dependency and Indemnity Compensation (DIC) — виплата від Департаменту у справах ветеранів, яка теж надається щомісяця родинам загиблих внаслідок воєнних дій. Тобто фінансова підтримка розгалужена: ро-

дина одразу отримує грошову допомогу, потім ще страхову виплату, і надалі — щомісячні компенсації та пільги (медичне забезпечення, навчання дітей тощо). Слід відмітити, що розмір американської одноразової допомоги (\$100 тис.) значно менший за українські 15 млн грн (~\$400 тис.). Водночас сумарний "пакет" підтримки у США може бути співставним або й більшим, якщо врахувати страхування та пенсії. Але головне, що варто запозичити — це швидкість та зручність виплати \$100 тис.: вона видається практично негайно і без зайвих бюрократичних зволікань [8]. Це показує: коли є політична воля, можна організувати механізм так, щоб сім'я не чекала місяцями своїх грошей.

Велика Британія має свою систему компенсацій для військових та їхніх родин — Armed Forces Compensation Scheme (AFCS), що діє для випадків поранень і загибелі на службі з 2005 року. Модель Британії цікава тим, що поєднує одноразову виплату і довічну пенсію для сім'ї. AFCS працює за принципом тарифних рівнів залежно від тяжкості травми чи обставин смерті. Максимальна одноразова сума встановлена на рівні £570 000 — £650 000 (сума час від часу індексується, наразі близько £600 тис.) [10]. Цю суму отримують родичі, якщо смерть військовослужбовця класифікована за 1-м тарифним рівнем (найвищим). Загибель внаслідок бойових дій зазвичай підпадає під цей рівень. Таким чином, сім'я може отримати приблизно 20—25 млн грн у перерахунку — британська одноразова компенсація навіть більша за українські 15 млн грн. Однак виплата в Британії може бути різною: якщо, наприклад, смерть сталася не через бойові обставини, а, скажімо, через хворобу, пов'язану зі службою, тоді тарифний рівень може бути нижчим і сума — менша (є всього 15 рівнів, мінімальні виплати — близько £1 200 для легких ушкоджень) [10].

Крім одноразової суми, AFCS передбачає для сімей загиблих Survivor's Guaranteed Income Payment (SGIP) — це довічний гарантійний дохід для утриманців [10]. Формула SGIP розраховується індивідуально: вона враховує зарплату загиблого, його вік та перспективу кар'єри, що була перервана. Простіше кажучи, держава бере до уваги, скільки грошей міг би заробити військовий до кінця служби, і частково компенсує цю втрату сім'ї щомісячними платежами. SGIP призначається, як правило, вдові/вдівцю (довічно) та дітям (до досягнення ними повноліття чи завершення навчання, або довічно, якщо дитина є інвалідом) [10]. Це схоже на пенсію по втраті годувальника, але виплачується не з пенсійного фонду, а в межах компенсаційної програми і в більшому розмірі, ніж звичайні пенсії. Таким чином, британська родина отримує: одразу значну суму (кількасот тисяч фунтів) і потім щомісяця ще виплати, які можуть складати від сотень до кількох тисяч фунтів (залежно від попередньої зарплати військового).

Важливо, що AFCS — no-fault scheme, тобто компенсація надається незалежно від чиєїсь вини, просто за фактом отримання травми/смерті на службі [10]. Це схоже на український підхід, де не потрібно доводити чиюсь відповідальність — виплата гарантована законом. Водночас у Великій Британії родина має можливість подати і цивільний позов (наприклад, якщо є підозра, що Мініборони в чомусь недогляділо і це призвело до смерті — тоді можна судитися за додаткову компенса-

цію). Але якщо отримає цивільну компенсацію, то суми AFCS враховуються, щоб не було подвійної виплати за одне й те саме [10].

Підсумовуючи британський досвід: держава виплачує більш гнучкі суми — залежно від випадку — але максимуми дуже високі (вищі за український). Ключове — вони поєднують разову компенсацію (для нагальних потреб, як і в США) та регулярну підтримку (щоб сім'я мала дохід замість втраченого). Україна поки що пропонує тільки разову виплату (розтягнуту на 40 місяців) і не має спеціальної довічної ренти для родин загиблих, окрім невеликої пенсії по втраті годувальника. Можливо, у майбутньому варто розглянути запровадження елементів на кшталт британського SGIP, аби довше підтримувати родини фінансово.

Досвід Польщі особливо цікавий, оскільки ця країна нещодавно (в 2023 році) запровадила нову модель допомоги сім'ям військових, яка відрізняється як від української, так і від англо-американської. Замість великої одноразової суми, польський уряд вирішив забезпечити родини довільним щомісячним утриманням, еквівалентним зарплаті загиблого. Відповідно до ухваленого закону, вдова або вдівець отримуватиме 100% середнього грошового забезпечення загиблого по його посаді — фактично, повну зарплату чоловіка/дружини, і так пожиттєво [11]. Кожна дитина загиблого має право на 50% цієї суми (половину від зарплати батька/матері) щомісяця до досягнення повноліття, або до ~25 років, якщо навчається [12]. Батьки загиблого військового, коли досягнуть пенсійного віку, також отримуватимуть по 50% від його середнього заробітку — довічно [12]. Таким чином, держава буквально "продовжує платити зарплату" за загиблого, розподіляючи її між членами сім'ї. Якщо загиблий був одружений і мав, принаймні, двох дітей, то вдова отримує 100%, а діти по 50% кожен, сумарно 200% — тому законодавець обмежив сумарний максимум виплат: наприклад, якщо кількість дітей велика, існує стеля (судячи з розрахунків, якщо сукупно виходить більше певної суми, держава все одно виплачує не більше 100% * для вдови + 50% * xN для кожної дитини) [11]. Але в простіших випадках все як описано: одна вдова = 100% зарплати на місяць довічно, один батько = 50% з пенсії, тощо.

Конкретні цифри: польські журналісти наводили приклад, що вдова поліцейського отримуватиме ~7361 злотий на місяць (приблизно €1600), кожна дитина — ~3680 зл (€800) [11]. Зрозуміло, ці суми індексуватимуться зі зростанням зарплат. По суті, польська модель максимально орієнтована на довгостроковий добробут сім'ї: вона захищає від того, щоб родина швидко витратила всю суму, і гарантує стабільний дохід. Для вдови/вдівця це схоже на другу пенсію довічно (і досить високу), для дітей — підтримка до старту самостійного життя, для батьків — прибавка до пенсії, коли вони стануть непрацездатними. Цей підхід дуже соціально спрямований, хоча можна знайти і мінуси: сім'я не отримує одразу великі гроші, що могли б піти, скажімо, на покупку житла чи погашення іпотеки.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика виплат у разі смерті (загибелі) каліцтва в різних країнах світу

Країна	Види виплат	Розмір/умови	Особливості
Україна	Одноразова грошова допомога (ОГД)	До 15 млн грн (виплата частинами протягом 40 міс.)	Високий розмір, але значна бюрократія та затримки
США	Death Gratuity; SGLI страхування; пенсійні Дпрограми	\$100 000 протягом 72 год.; страхова сума до \$400 000	Швидка виплата та поєднання з довгостроковим захистом
Велика Британія	Armed Forces Compensation Scheme; Survivor's Guaranteed Income Payment (SGIP)	Разова компенсація до £600 000; довільні щомісячні ренти	Поєднання разових і довгострокових виплат
Польща	Одноразова допомога та довільні щомісячні виплати	100% зарплати вдові/вдівцю, 50% дітям та батькам	Фокус на довгостроковій підтримці родин

Джерело: сформовано автором.

Польський закон також вносить цікаву деталь: він охоплює не лише загиблих під час служби, а й тих, хто загинув поза службою, рятуючи життя або здоров'я людей чи майно [12]. Тобто, наприклад, якщо військовий у відпустці кинувся витягати когось із пожежі і загинув — його сім'я теж отримає ці виплати. Це схоже на концепцію "героїчної загибелі" навіть поза полем бою, і держава вшановує таку жертву.

В таблиці 1 наведено порівняльну характеристику вищевказаних виплат в різних країнах.

Отже, виходячи з даних таблиці 1: Україна — дуже велика разова сума, але без довільних платежів; США — помірна разова сума + страхування + пенсії; Британія — велика разова сума + довільна рента; Польща — взагалі без разової, але повна зарплата до кінця життя для родини. У кожній моделі є свої переваги. Українська виплата 15 млн грн наразі одна з найбільших у світі у грошовому вираженні. Проте інші країни більше уваги приділяють саме процесу виплати (щоб швидко) і регулярній підтримці. Для нас ці аспекти також набирають актуальності: наприклад, варто забезпечити, щоб перший транш родина отримувала буквально за кілька днів, як в США, без бюрократії. Або розглянути введення додаткової щомісячної допомоги для утриманців, як в Британії чи Польщі, адже війна затягується, і багато сімей з малими дітьми потребуватимуть підтримки не лише одразу після трагедії, а і через 5, 10, 20 років.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження дозволяє зробити декілька узагальнених висновків щодо ефективності та напрямів покращення системи одноразової грошової допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців в Україні.

По-перше, українська держава, запровадивши у 2022 році безпрецедентно високу виплату у 15 млн грн, продемонструвала готовність матеріально вшанувати жертвність своїх захисників. За розміром ця допомога є однією з найбільших у світі і відображає усвідомлення владою важливості підтримки родин, які втратили годувальника. Нормативно-правова база в цілому охоплює основні аспекти: визначені умови, коло отримувачів, порядок розподілу та виплати. Законодавство

продовжує розвиватися (запроваджено особисті розпорядження, уточнено строки тощо) у відповідь на виклики воєнного часу.

По-друге, аналіз практики показує, що реалізація цієї програми стикається з низкою проблем. Серед них: тривала бюрократична процедура, перевантаженість органів, відсутність цифрових рішень, що призводять до затримок виплат на місяці і роки; фінансово-правові бар'єри для іноземних добровольців (які фактично унеможливають отримання ними компенсацій). Окремі спірні моменти, як-от випадки відмов у виплаті через трактування обставин загибелі (небойові випадки, спірні службові розслідування тощо). Нинішня система потребує більшої прозорості — відсутність публічних даних не дозволяє суспільству оцінити, наскільки вона виконує свою соціальну функцію [7]. Проте позитивним є те, що більшість виявлених недоліків можна усунути управлінськими заходами та нормативними змінами без принципового руйнування основ системи.

По-третє, звернення до міжнародного досвіду підтвердило: українська модель вирізняється розміром разової виплати, але відстає в питаннях швидкості та регулярності підтримки. У США сім'я отримує перші \$100 тис. практично одразу після трагедії [8]. У Британії поряд з одноразовою сумою забезпечена довічна пенсія для утриманці [10]. У Польщі зроблено ставку на довічне щомісячне утримання родини замість разових коштів [11]. Ці підходи мають спільну ідею: допомога має бути вчасною та тривалою, щоб родина не залишилася сам-на-сам з проблемами після виплати грошей. Україна може перейняти ряд корисних практик, зокрема: спрощення і прискорення процедур виплати (як у США, де діє принцип "виплати протягом 72 годин"), запровадження елементів довгострокової фінансової підтримки (за прикладом британського SGIP чи польського довічного утримання), дозволити військовим гнучкіше визначати бенефіціарів допомоги (у нас це вже зроблено, слід практично впровадити).

Література:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/XII-12#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
2. Про військовий обов'язок і військову службу. Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
3. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.09.2025).
4. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. URL: <https://mod.gov.ua> (дата звернення: 19.09.2025).
5. Про затвердження Порядку і умов призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану. Наказ Міністерства оборони України від 25.01.2023 №45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0176-23#Text> (дата звернення: 19.09.2025).

zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0176-23#Text (дата звернення: 19.09.2025).

6. Inseinin. Правовий портал. URL: <https://inseinin.com.ua> (дата звернення: 19.09.2025).

7. Military Pay. U.S. Department of Defense. URL: <https://militarypay.defense.gov> (дата звернення: 19.09.2025).

8. DVIDS Hub. Servicemembers' Group Life Insurance (SGLI). URL: <https://www.dvidshub.net> (дата звернення: 19.09.2025).

9. Thompsons Solicitors. Armed Forces Compensation Scheme. URL: <https://www.thompsons.law> (дата звернення: 19.09.2025).

10. Samorzad.infor.pl. Інформаційний портал (Польща). URL: <https://samorzad.infor.pl> (дата звернення: 19.09.2025).

11. Senat Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.senat.gov.pl> (дата звернення: 19.09.2025).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On social and legal protection of servicemen and members of their families", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (Accessed 19 Sept 2025).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "On military duty and military service", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (Accessed 19 Sept 2025).
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "Certain payments to servicemen, persons of the rank and command staff, police officers and their families during martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 19 Sept 2025).
4. Ministry of Defense of Ukraine (2025), "Official website", available at: <https://mod.gov.ua> (Accessed 19 Sept 2025).
5. Ministry of Defense of Ukraine (2023), Order "On approval of the procedure and conditions for assigning and paying one-time financial assistance in case of death of servicemen of the Armed Forces of Ukraine during martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0176-23#Text> (Accessed 19 Sept 2025).
6. Inseinin (2025), "Legal portal", available at: <https://inseinin.com.ua> (Accessed 19 Sept 2025).
7. U.S. Department of Defense (2025), "Military pay", available at: <https://militarypay.defense.gov> (Accessed 19 Sept 2025).
8. DVIDS Hub (2025), "Servicemembers' Group Life Insurance (SGLI)", available at: <https://www.dvidshub.net> (Accessed 19 Sept 2025).
9. Thompsons Solicitors (2025), "Armed Forces Compensation Scheme", available at: <https://www.thompsons.law> (Accessed 19 Sept 2025).
10. Samorzad.infor.pl (2025), "Information portal (Poland)", available at: <https://samorzad.infor.pl> (Accessed 19 Sept 2025).
11. Senat Rzeczypospolitej Polskiej (2025), "Official website", available at: <https://www.senat.gov.pl> (Accessed 19 Sept 2025).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2025 р.